

EESTI JA LÄTI MAJANDUSLIK KOOSTÖÖ AASTAIL 1920–1940

Maie PIHLAMÄGI

Ajaloo Instituut. Rütüti 6, 10130 Tallinn; maie11@mail.ee

On analüüsitud Eesti ja Läti kaubandussuhteid, jälgitud kavandatud tolliliidu moodustamist ja valgustatud neid põhjuseid, miks tolleaegne progressiivne idee jäi ellu viimata.

PÄEVAKORRAL ON EESTI JA LÄTI TOLLILIIT

Eesti ja Läti tiheda kaubandusliku ja majandusliku koostöö vajalikkus, sealhulgas tolliuniooni moodustamine kerkis päevakorda 1920. aastal, pärast rahu- lepingu sõlmimist Nõukogude Venemaaga. Eelkõige tingisid selle vajaduse julge- oleku kaalutlused, aga ka soov ühiste jõududega saavutada paremaid tulemusi mõlema noore riigi sõjast räsitud majanduse ülesehitamiseks. Omajagu mõjutas tolliuniooni idee tekkimist Eestis valitsenud optimism majanduse arengu suhtes, mis pidi tuginema vabakaubandusele. Usk majanduse edusse toetus Eesti majan- duse sõjaeelsele õitsengule ja lootusele taastada endised majandussuhted Vene- maaga.

Esialgul takistasid erimeelsused Eesti-Läti riigipiiri kindlaksmääramisel konk- reetsete sammude astumist kahe riigi majandusliku koostöö suunas. Eesti valitsus ei pidanud 1920. aasta augustis võimalikuks sõlmida Lätiga mingeid majandus- likke kokkuleppeid enne, kui vaidlusalune Eesti-Läti riigipiiri küsimus on mõle- mat poolt rahuldaval kombel lahendatud.¹

Siiski arutati 1920. aasta hilissuvel Riias (Bulduris) Eesti, Soome, Läti, Leedu, Poola ja Ukraina esindajate osavõtul toimunud konverentsil muude küsimuste kõrval majandusliku koostöö võimalusi, ka Eesti ja Läti tolliliidu loomist. Esi-

¹ Eesti ja Läti suhted 1920–1925. Dokumentide kogumik. Koost H. Arumäe, T. Arumäe. Tallinn, 1999, 110.

mese sammuna otsustati välja töötada ühtne tollitariif stabiilse valuuta – kuldfrangi alusel. Oluliseks peeti, et tollitariifi ja majanduslikku koostööd reguleerivate õigusaktide koostamisel lähtutakse mõlema riigi ühistest majandushuvidest, mitte aga kitsalt fiskaalhuvidest.

Neist põhimõtteist lähtudes tegi Eesti rahaminister välisministrile 15. juunil 1922 ettepaneku alustada Läti valitsusega läbirääkimisi tolliliidu sõlmimiseks, et vormistada ametlikult kahe riigi majandussuhted. Lätlased võtsid pakkumise vastu ja valmistasid ette lepinguprojekti, mida Eesti pool omakorda korrigeeris ja täiendas. Eest-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingule² kirjutati Tallinnas alla 1. novembril 1923.

Enne veel aga sõlmiti kaks tähtsat majanduslikku kokkulepet, milleks andis tõuke piiriküsimuse lahendamine enam-vähem mõlemaid pooli rahuldavalt. 31. oktoobril 1923 sõlmisid Eesti ja Läti konventsiooni “Sadamamaksude võtmise kohta väljamaa vahet sõitvate laevade pealt Eesti ja Läti sadamates”³. Konventsiooniga kehtestati Eesti ja Läti sadamamaksude ühtsed kohustuslikud minimaaltariifid kuldfrankides, maksimaaltariife ei piiritletud. Vähendades sel moel võimalust sadamamaksudega mõjutada sadamasse sõitvate laevade arvu ja kaubakäivet, loodeti tagada pooltele võrdsed konkurentsitingimused. Nii jäi Eesti ja Läti sadamate konkurentsivõime suuresti sõltuma looduslikest tingimustest, infrastruktuurist, tehnilisest sisseseadest ja töökultuurist. 1. novembril 1923 allakirjutatud Eesti-Läti vastastikuste nõudmiste õiendamise kokkulepe⁴, millega Eesti ja Läti valitsus loobusid edaspidistest vastastikustest nõudmistest, avas tee majanduslike ja poliitiliste lepingute sõlmimiseks.

Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu esimesed artiklid käsitlesid kodanike ja juriidiliste isikute õigusi ning kohustusi teise riigi territooriumil ning fikseerisid kahe maa kaubavahetuse alusena enamsoodustuse põhimõtte. Lepingu seitsmes artikkel käsitles majandus- ja tolliuniooni teostamise viisi. Ette nähti moodustada pariteetsetel alustel ühiskomisjon, kelle ülesanne oli lepingu jõustumisele järgneva kolme kuu jooksul ühtlustada mõlema maa tollitariif ja tolliseadustik. Ühtlustatud tollitariifi kehtestamisega pidid Eesti ja Läti päritoluga põllumajandus- ja tööstuskaubad (v.a riigimonopoli ja aktsiisiga maksustatavad kaubad – piiritustooted, vein, õlu, pärm, tubakas, tikud jt) vastastikku vabastama kõigist sisse- ja väljaveotollidest.

Seoses Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu ratifitseerimisega arutati sellega seonduvaid küsimusi Riigi Majandusnõukogus⁵. Andes 1923. aasta 19. novembri koosolekul ülevaate eellepingu sünniloost, peatus Kaubandus-Töös-

² Riigi Teataja (RT) 1924, 8/9, 7.

³ RT 1924, 20/21, 11.

⁴ RT 1924, 8/9, 5.

⁵ Riigi Majandusnõukogu tegutses aastail 1919–1938 valitsuse nõuandva organina. Tema tegevus oli suunatud rahandus-, sise- ja väliskaubanduse küsimuste lahendamisele. 1935. aastal reorganiseeritud nõukogus tõusis esiplaanile majanduse üldküsimuste kõrval sotsiaalvaldkond.

tusministeeriumi tööstusosakonna juhataja Aleksander Lukk pikemalt töösturite vastakatel seisukohtadel majandusliidu suhtes.⁶

Eesti tekstiilitöösturid, eriti puuvilla- ja kalevitöösturid ei kartnud Läti võistlust ja pooldasid tolliliitu, nähes selles võimalust laiendada oma eksporttoodangu tarvis turgu. Eesti vineeritootjad, eelkõige M. Lutheri vineeritööstus, ei peljanud samuti Läti konkurentsi, sest lõunanaabri puidutööstust esindasid enamasti saeveskid. Eesti puidutööstus lootis uniooni kaudu suurendada ekspordivõimalusi ja hankida Lätist toorainet vineeri tootmiseks. Riiklik põlevkivitööstus toetas turu laienemise eesmärgil samuti tolliuniooni, pealegi puudus lätlastel see tööstusala. Ka Eesti maiustus- ja piiritustööstus nägi tolliunioonis endale soodsat arenguperspektiivi. Vene turu kaotamise tõttu raskustes vaevlev Eesti metallitööstus loots oma seisundit parandada lätlaste tellimuste abil.

Hoopis teisiti suhtusid kavandatavasse tolliliitu need tootmisharud, kes tunnetasid Läti vastavate tootmisharude üleolekut.

Lätis leidis paberimassi- ja tselluloosivabrikute jaoks piisavalt toorainevaru – paberipuud – ja see andis Läti vabrikutele eelise toorainet sissevedavate Eesti vabrikute ees. Türi paberi- ja puupapivabrik ning Röpina paberivabrik kartsid, et ei pea Läti konkurentsivõimete vastu. Raha-, väärt- ja sigaretipaberit valmistava Riia paberivabriku OÜ Ligat aktsionärid, kes olid ühtlasi ka AS-i Põhja Paberi- ja Puupapivabrikud aktsionärid⁷, polnud samuti huvitatud tolliliidust, mis oleks avardanud konkureerivate Läti firmade võimalusi pääseda Eesti turule. Eesti keemiatööstuse vastuseisu põhjuseks oli ettevõtete nõrkus. Tikuvabrikud muretsesid, et Rootsi tikustrusti kontrolli all olev Läti tikutööstus saab Eestile tolliuniooni puhul ohtlikuks.⁸ Oma madalat konkurentsivõimet tunnetas ka Eesti klaasitööstus (Vändra ja Järvakandi aknalaasitööstus ja Meleski ning Lelle-Eidapere pudelitööstus), mis arenes Eestis tollikaitse all ja polnud suutnud isegi siseturu pakutavaid võimalusi täielikult ära kasutada. Kõrgete tollidega kaitstud Eesti jalatsitööstus polnud samuti huvitatud tolliunioonist.

Nii määras ühe või teise tööstuse konkurentsivõime tema suhtumise kavandatavasse tolliliitu.

Majandusnõukogu esimees Jaan Tõnisson hindas rahvusvahelist suhtlemist takistava tollipiiri kaotamist kahe riigi vahel nii poliitiliselt kui ka majanduslikult tähtsaks. Siiski pidas ta Eestile vajalikuks üleminekuperioodi, mille jooksul majandus jõuaks ületada kriisiseisundi⁹ ja normaliseeruda. Sellega välditaks tolliliidus olukorda, et Eesti nõrga kesk- ja väiketööstuse neelab paremate krediitvõima-

⁶ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f 990, n 1, s 44, l 13–15.

⁷ ERA, f 957, n 5, s 220, l 16.

⁸ Kuigi tolliuniooni ei sündinud, sai 1920. aastate lõpul Rootsi tikustrust kontrolli Eesti tikutööstuse üle.

⁹ Kriisi tekkimine oli seotud Vene turuga, mis jäi suletuks ning ei õigustanud seetõttu tööstusesse tehtud tohutuid riiklikke investeeringuid. Kuna krediteerimiseks pandi tööle raha trükimasin, tekitas see inflatsiooni ja viis Eesti panganduse ja rahanduse kriisiseisundisse.

lustega Läti tööstus.¹⁰ Eesti Panga direktor Leo Sepp toetas samuti seisukohta, et tollipiiri kaotamine tuleb kasuks Eesti majandusele ja aitab kriisist üle saada. Tema arvates oli oluline tulevikus Leedu kaasamine tolliliitu.¹¹

Kokku võttes pidas Riigi Majandusnõukogu kahe riigi vahelise tolliliidu moodustamist ja eellepingu ratifitseerimist vajalikuks, ehkki see asetaski Eesti mõned tööstusharud raskesse olukorda madala konkurentsivõime tõttu.¹²

Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu kinnitamise seaduse esimesel lugemisel Riigikogus 11. detsembril 1923 tutvustas Eesti-Läti lepingute läbivaatamise komisjoni seisukohti Juhan Kukk. Ta juhtis tähelepanu sellele, et majandusliidus võib osa Lõuna-Eesti tööstusest ja kaubandusest läheduse tõttu Läti sadamatele ja tööstuskeskustele sattuda lõunanaabri mõjupiirkonda, mille tagajärjel vähenevad Eesti tollitulud ja pidurdub tööstuse ning kaubanduse areng.¹³ Kukk toonitas, et seda tõsiasja peavad nii ühiskomisjon kui ka valitsus arvestama ja jälgima, et kokkulepped oleksid mõlemale poolele võrdselt soodsad ja kasulikud. Tervikuna hindas komisjon tolliuniooni loomist positiivseks sammuks, mis aitab taastada Baltimaade sõjajärgset majanduslikku ühtsust, "aga nüüd juba kõigi osaliste omal vabal tahtel ja äramääramisel".¹⁴ Riigikogu ratifitseeris Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni eellepingu 20. detsembril 1923, leping jõustus 24. veebruaril 1924.

Vastavalt eellepingule moodustati ühiskomisjon, kes alustas 21. oktoobril 1924 Riias energiliselt tööd. Detsembri alguseks jõuti tollitariifide ühtlustamisega enam-vähem lõpule, lahtiseks jäid vaid puuvillase riide, masinate ja mõnede teiste kaupade tollimäärad, mille suhtes ei saavutatud üksmeelt.¹⁵

1925. aasta veebruaris tuli komisjon kokku Tallinnas, et oma töö lõpetada. Ootamatult katkestasid lätlased arutelu tollimäärade üle ja esitasid ettepaneku moodustada Eesti ja Läti tolliunioon laiemal alusel: kaotada Eesti ja Läti tollipiir lisaks mõlema maa päritoluga kaupadele ka kolmandate riikide kaupadele. Viimastelt võetav tollimaks pidi laekuma selle riigi kassasse, kelle tollipunkti kaudu importkaup algselt sisse veeti.

Lätlaste ettepanek johtus järjest suurenevast defitsiidist kaubavahetuses Eestiga. Mõju avaldas ka asjaolu, et Läti väljaveokaupade seas oli suur osa võõra päritoluga kaupu (petrooleum, bensiin jms).

Lätlased kartsid, et Eesti, kasutades oma tööstuslikku üleolekut Lätist, suurendab pärast kodumaise päritoluga kaupade vabastamist tollimaksust tööstuskaupade eksporti Lätti veelgi. See aga ahendab lätlaste müügivõimalusi Eestis ning toob kaasa Läti tollitulude vähenemise. Tollikaotusi kodumaiste kaupade

¹⁰ ERA, f 990, n 1, s 44, l 14.

¹¹ Samas.

¹² Samas, l 15.

¹³ II Riigikogu. 2. istungjärg, 1923, protokoll nr 51, veerg 1882.

¹⁴ Samas, veerg 1883.

¹⁵ III Riigikogu. 3. istungjärg, 1927, protokollide 18. jaanuar–20. mai 1927 lisad, veerg 297.

osas pidid aitama kompenseerida Eesti-Läti tollipiiri avamine kolmandate riikide kaupadele, mida loodeti Eestisse suunata, ja kasum Riia sadamalt.¹⁶

Eestlased ei rõõmustanud ettepaneku üle, sest nende arvates olid naabrid Eesti tööstuse võimalusi üle tähtsustanud. Kõige rohkem peljati lätlaste majanduslikku domineerimist ühises tolliruumis ja tollitulude kaotamist kaubaartiklitelt, mida teistest maadest Eestisse Läti, eelkõige Riia sadama kaudu sisse veeti. Eesti pool hindas tolliuniooni laiemat vormi paindumatuks ning tollipoliitika ja õigusaktidega raskesti reguleeritavaks, seda enam et kummagi riigi majanduslikud huvid olid sageli erinevad.¹⁷ Eestit rahuldas täielikult majandus- ja tolliuniooni eellepingus kirjeldatud liidu vorm.

Eestlaste positsiooni aluseks oli Kaubandus-Tööstusministeeriumi kaubanduse eriteadlase A. Gutmani eksperdiarvamus tolliuniooni laiema variandi kohta. Gutmani arvates kaalusid tolliuniooni negatiivsed küljed (konkurentsi tugevnemine kaubanduses ja tööstuses, eriti paralleeltootmisharudes, riigi fiskaalhuvide kahjustamine ja riigi majanduspoliitika jäigemaks muutumine) üles positiivsed küljed (turu laienemine, kaubanduse ja tööstuse kasv). Lõppjärelendus oli ühene, tolliuniooni moodustamine lätlaste pakutud kujul ei vasta Eesti riigi ja rahvamajanduse huvidele.¹⁸

Erinevate seisukohtade tõttu polnud kumbki pool valmis sõlmima pikaajalist majandus- ja tolliliidulepingut ning nii pikendati eellepingu kehtivuse tähtaega korduvalt.

Riigi Majandusnõukogu istungitel arutati mitmel korral Eesti-Läti majandusliidu moodustamist. Pidades silmas rahutut idanaabrit rõhutas rahaminister L. Sepp oma ettekandes 1925. aasta 23. märtsi koosolekul vajadust kiirendada Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni loomist eelkõige julgeoleku kaalutlustest lähtuvalt. Uniooni majanduslikku tähtsust nägi minister turu laienemise kõrval (sellega kaasneb tootmise kasv, uute töökohtade loomine ja tööpuuduse vähenemine) võimalust Eesti ja Läti peamiste eksporditartiklite – või, lina ja puidu – ühiseks turustamiseks, mis suurendaks nende läbilöögivõimet maailmaturul.¹⁹ Erinevalt Gutmanist ei arvanud Sepp, et tolliliit võiks ohustada Eesti tööstust ja kaubandust, sest ta oli kindel erakapitali suutlikkuses kiiresti kohaneda uue olukorraga.²⁰

4. mail 1925 peetud istungil asus Riigi Majandusnõukogu kindlale seisukohale toetada Eesti-Läti majandus- ja tolliuniooni laiemat varianti. Ainsana jäi eriarvamusele Börsikomitee liige Eduard Rosenwald, kes oli veendunud, et tolliuniooni tõttu kaotab Eesti majanduslikult, eriti on ohustatud kaupmeeskond, kuna

¹⁶ Medijainen, E. Eesti välispoliitika Balti suund 1926–1934. Tartu, 1991, 49; Eesti ja Läti suhted 1920–1925, 377–378.

¹⁷ ERA, f 957, n 5, s 220, l 46.

¹⁸ Samas, l 1, 31.

¹⁹ Samas, l 47–48.

²⁰ Samas, l 54.

Saaremaa ja Lõuna-Eesti satuvad Riia mõjusfääri.²¹ Majandusnõukogu positsiooni kujunemist mõjutas ka Rahvasteliidu Finantskomitee positiivne hinnang kavatsusele luua Eesti-Läti tolliliit, mis võimaldab laiendada turgu ja astuda samme tollibarjääride kõrvaldamiseks.²² Võitles ju Rahvasteliit eriti aktiivselt 1920. aastatel Euroopa majandusliku stabiilsuse saavutamise, sealhulgas Esimese maailmasõja aastail kerkinud tollide alandamise eest.

Üldiseks kujunes arvamus, et Eesti võiks nõustuda uniooni sõlmimisega laiemal alusel, kui sellele eelneb majandusalase seadusandluse ühtlustamine ja tollisissetulekute küsimus lahendatakse kummagi poole fiskaalhuvisid kahjustamata.

Eesti nõusolekust moodustada Lätiga ühine tollipiirkond andis tunnistust läbirääkimiste tulemusel 5. veebruaril 1927 Riias alla kirjutatud Eesti-Läti tolliuniooni teostamise leping²³ (jõustus 10. mail 1927), mis vahetas välja 1923. aasta majandus- ja tolliuniooni eellepingu.

Sõlmitud raamleping fikseeris tolliuniooni teostamise teed. Leping nägi ette luua pariteetsetel alustel komisjon, kelle ülesanne oli eeltööde tegemine tolliuniooni moodustamiseks, s.t vastavate õigusaktide ja kokkulepete projektide välja-töötamine.

Ühtlustamist vajasisid tolli- ja maksuseadused, kaubaveotariifid, samuti töökaitsealased õigusaktid. Läbi tuli vaadata kõik kaubalepingud, võimaldamaks mõlema riigi kaubalepingute süsteemi ühtlustamist. Komisjoni kõige tähtsam lähiülesanne oli aga ühtse tollitariifi ja tollitulude jaotamise kokkuleppe kava väljatöötamine.

Lepingu kaheksanda artikli esimene lõige nägi ette, et ühtne tollitariif töötatakse välja ja pannakse maksma ühe aasta jooksul, ülejäänud tööd lõpetatakse kolme aasta jooksul, arvates ühtse tollitariifi kehtestamisest. Alles pärast ühtse tollitariifi ja ühtlustatud õigusaktide jõustamist on tolliunioon teostatud.

Seega võis Eesti-Läti tolliliit teoks saada kõige varem nelja aasta pärast, 1931. aastal.

Kahe riigi vahelise kaubavahetuse soodustamiseks ja suurendamiseks tuli vastavalt lepingu üheteistkümnendale artiklile asuda viivitamatult välja töötama ajutist majanduslepingut. Viimase ettevalmistamist ja sõlmimist varjutas aga 2. juunil 1927 Läti ja NSV Liidu vahel allakirjutatud kaubandusleping²⁴. Eesti arvates

²¹ ERA, f 990, n 1, s 69, l 28.

²² Vt Report of the Financial Committee of the League of Nations on the economic and financial situation of Estonia. – Execution of the Resolution of the Council of the League of Nations. Geneva, March 25th, 1925, 19–20.

²³ RT 1927, 42, 39.

²⁴ Lepingu sõlmimist mõjutas NSV Liidu ja Inglismaa konflikt, mille tagajärjeks oli Nõukogude Liidu jaoks ebasoodsa majandussituatsiooni tekkimine. 1927. aastal, kui Nõukogude Liit oli sunnitud lõpetama Inglismaal oma kaubandustegevuse, valiti uueks Euroopasse pääsu aknaks Riia. 2. juunil 1927 sõlmitud Läti-Vene kaubanduslepinguga said lätlased venelastelt hulga erisoodustusi. Loomulikult rõõmustas lätlasi idaturu kauaoodatud avanemine.

takistasid lätlaste Venemaale antud tollisoodustused Eesti-Läti tollitariifi ühtlustamist. See, et Läti vasakpoolne valitsus seadis prioriteediks majanduslike sidemete tugevdamise NSV Liiduga ja alles teisele kohale majandusliku koostöö Balti riikidega, jahendas Eesti ja Läti suhteid. Solvumisest tuli üle saada, sest Läti parlament (seim) võttis 16. märtsil 1928 vastu uue tollitariifi, mis koosnes üld- ja minimaaltariifidest.²⁵ Kuna Eesti ja Läti vahel puudus tollitariife käsitlev kokkulepe, ähvardas Eesti kaupu alates 16. aprillist (tollitariifide jõustumisest) maksustamine üldtariifide alusel, minimaaltariifidest poole kõrgemate maksudega. Sellega oleks kaasnud Eesti kaupade konkurentsivõime langus Läti turul. Vältimaks kaubavahetuse ebameeldivat perspektiivi kirjutati 25. märtsil 1928 Tallinnas alla Eesti-Läti ajutisele majanduslepingule²⁶, mis jõustus 16. aprillil 1928.

Ajutine majandusleping, mis sätestas kahe riigi majandussuhete alused, kujunes tegelikkuses pikaajaliseks (lepingu tühistas Nõukogude valitsus). Lisaks lepingu esimeses artiklis ette nähtud enamsoodustusele sätestas teine artikkel veel eraldi minimaaltariifide kasutamise vastastikuses kaubavahetuses. Minimaaltariife rakendati vaid Eesti ja Läti päritoluga kaupade suhtes. Teise artikli lülitamine lepingusse oli tingitud sellest, et Läti sõlmitud kaubanduslepingutes teise lepinguosalise kaupadele lubatud enamsoodustus ei tähendanud miinimumtariifide automaatset rakendumist. Selleks tuli sõlmida tariife käsitlev eraldi kokkulepe. Ajutise majanduslepingu juurde kuuluva lõpp-protokolliga kinnitasid lepingupoole, et nad ei nõua erisoodustusi, mis Eesti või Läti on andnud või annab tulevikus tollimaksude näol Soomele, Leedule ja NSV Liidule (nn Balti klausel²⁷).

Kuna ajutine majandusleping kujutas endast raamlepingut, nägi neljas artikkel ette vajaduse korral lisakokkulepete sõlmimise vastastikuse kaubavahetuse suuremaks soodustamiseks.

Esialgul puudus vajadus lisakokkulepete järele, sest kahe maa kaubavahetus arenes tõusvas suunas. Kaubavahetuse aktiivsemaks pooleks oli Eesti, kes müüs Lähti tunduvalt rohkem kaupa, kui sealt ostis. Seetõttu oli 1920. aastail kaubavahetuse bilanss ülekaalukalt positiivne Eesti kasuks (tab 1).

²⁵ Eestis kehtestati põhitariifi asemel maksimaal- ja minimaaltariifid 15. septembril 1928. Valitsus lükkas maksimaaltollide jõustumise tähtaja edasi 1. jaanuarini 1929, et vältida tollisõda paljude riikidega, kellel polnud Eestiga kaubanduslepingut ning kelle kaubad tuli seetõttu maksustada maksimaaltollidega, mis olid 50% kõrgemad minimaaltariifidest.

²⁶ RT 1928, 28, 146.

²⁷ Balti klausel on Balti riikide kaubanduslepingutes fikseeritud tingimus, mille järgi enamsoodustuse alla ei kuulunud Soome, Eesti, Läti ja Leedu omavahelised soodustused. Balti klausel tekkis Vene impeeriumist lahku löönud Läänemere äärsete riikide soovist luua tihedam majanduslik läbikäimine, kui seda võimaldab tavaline enamsoodustus. Balti klauslit kasutati esmakordselt 29. oktoobril 1921 sõlmitud Eesti-Soome kaubalepingus, mille artikkel XVIII sätestas, et vastastikku antud soodustused ei ole laiendatavad kolmandatele riikidele enamsoodustuse alusel.

Tabel 1. Eesti kaubavahetus Lätiga aastail 1922–1939, tuhat krooni*

Aasta	Import Läti	Eksport Läti	Käive	Bilanss
1922	2488	3110	5598	622
1923	3448	4607	8055	1159
1924	3145	5866	9011	2721
1925	3941	6374	10315	2433
1926	3117	5962	9079	2845
1927	3003	5479	8482	2476
1928	3987	6287	10274	2300
1929	2951	5440	8391	2489
1930	2630	2474	5104	-156
1931	2002	1673	3675	-329
1932	1498	1557	3055	59
1933	2196	2599	4795	403
1934	2755	4066	6821	1311
1935	1842	1850	3692	8
1936	2287	1022	3309	-1265
1937	1563	1114	2677	-449
1938	1163	1200	2363	37
1939	805	973	1778	168

* Väliskaubandus 1921. ja 1922. a. Tallinn, 1923, tabelid, 4–6; Väliskaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihk I.) Tallinn, 1924, tabelid, 2–4; Väliskaubandus 1925. a. (Eesti majandus, vihk VII.) Tallinn, 1926, 12, 15; Väliskaubandus 1938. a. (Eesti majandus, vihk XXI.) Tallinn, 1939, 23; ERA, f 1831, n 1, s 4529, l 15.

EESTI JA LÄTI KAUBAVAHETUS

Mõlema riigi peamine majandusharu oli põllumajandus. Põllumajandus-
saaduste (või, munad, peekon, metsamaterjal) turustamisel konkureeriti peamiselt
Suurbritannia ja Saksamaa turul, kus mõlemad, nii Eesti kui ka Läti müüsid
valdava osa oma eksportkaupadest. Omavahelises kaubavahetuses domineerisid
tööstuskaubad. Eesti peamiseks eksporditartikliteks kujunesid tekstiilkaubad,
toornahad ja nahkkaup, tsement, töö- ja jõumasinad, samuti elusloomad, toidu- ja
maitseained, seemned ja taimed (tab 2). Läti tähtsamad müügiartiklid Eesti turul
olid tekstiiltooted, kummist jalanõud, metallkaup, nahk ja nahkkaup, keraamika-
tooted ja lina (tab 3).

Eriti suur oli Eesti ekspordi kasv 1920. aastate esimesel poolel. Seda võimal-
das Eesti tööstuse kiirem rekonstrueerimine ja restruktureerimine võrreldes Läti
tööstusega. Eesti tööstus oli küll Esimese maailmasõja aastail tugevasti kannatada
saanud, kuid säilitanud oma tootmispotentsiaali. Läti tööstus tuli pärast iseseisvuse

Tabel 2. Eesti kaupade eksport Lätti aastail 1922–1939, tuhat krooni*

Kaubartikkel	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Toidu- ja maitseained	865	645	296	134	113	102	440	575	54	53	22	28	22	40	6	7	56	1
Elusloomad	406	368	426	208	173	242	275	232	186	90	10	51	52	11	13	10	19	12
Nahad ja nahkkaup	24	303	476	621	550	293	464	701	206	46	10	47	23	0	0	22	3	0
Seemned ja taimed	0	6	10	34	455	113	50	222	209	25	0	0	0	1	0	0	0	0
Tselluloos	0	0	0	0	0	121	77	207	55	168	3	55	0	0	0	0	0	72
Põlevkivibensiin	0	0	0	0	0	0	0	2	0	94	136	379	620	254	422	337	170	10
Põlevkiviõli	0	0	0	0	0	7	5	12	4	4	39	110	153	179	228	218	183	299
Bituumen	0	0	0	0	0	0	0	21	9	4	18	38	44	27	54	52	39	76
Tekstiiltooted	1303	2513	3605	4176	3356	3305	3343	2217	830	115	530	1385	2222	1032	111	349	185	55
Töö- ja jõumasinad	148	410	268	146	115	201	510	236	212	149	33	30	189	47	20	2	20	118
Tsement	109	86	436	382	546	471	388	435	305	309	115	133	255	25	74	7	304	67
Muud	255	276	349	673	654	624	735	580	404	616	641	343	486	234	94	110	221	263
Kokku	3110	4607	5866	6374	5962	5479	6287	5440	2474	1673	1557	2599	4066	1850	1022	1114	1200	973
Osatähtsus Eesti kogu ekspordis, %	6,5	8	7,5	6,6	6,2	5,2	5	4,6	2,6	2,4	3,7	5,7	5,9	2,3	1,2	1,1	1,2	0,8

* Välikaubandus 1921. ja 1922. a. Tallinn, 1923, 27–44; Välikaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihk I.) Tallinn, 1924, tabelid, 4–5, 53; Välikaubandus 1924. a. (Eesti majandus, vihk IV.) Tallinn, 1925, tabelid, 8–9, 61; Välikaubandus 1925. a. (Eesti majandus, vihk VII.) Tallinn, 1926, 24–25, 77; Välikaubandus 1926. a. (Eesti majandus, vihk VIII.) Tallinn, 1927, 18, 77; Välikaubandus 1927. a. (Eesti majandus, vihk X.) Tallinn, 1928, 16, 76, 81; Välikaubandus 1928. a. (Eesti majandus, vihk XI.) Tallinn, 1929, 16, 52, 88, 94; Välikaubandus 1929. a. (Eesti majandus, vihk XII.) Tallinn, 1930, 22–23, 41–142; Välikaubandus 1930. a. (Eesti majandus, vihk XIII.) Tallinn, 1931, 22–23, 41–135; Välikaubandus 1931. a. (Eesti majandus, vihk XIV.) Tallinn, 1932, 22–23, 40–133; Välikaubandus 1932. a. (Eesti majandus, vihk XV.) Tallinn, 1933, 22–23, 40–116; Välikaubandus 1933. a. (Eesti majandus, vihk XVI.) Tallinn, 1934, 24–25, 43–116; Välikaubandus 1934. a. (Eesti majandus, vihk XVII.) Tallinn, 1935, 18–19, 35–111; Välikaubandus 1935. a. (Eesti majandus, vihk XVIII.) Tallinn, 1936, 16–17, 33–111; Välikaubandus 1936. a. (Eesti majandus, vihk XIX.) Tallinn, 1937, 16–17, 33–114; Välikaubandus 1937. a. (Eesti majandus, vihk XX.) Tallinn, 1938, 16–17, 33–114; Välikaubandus 1938. a. (Eesti majandus, vihk XXI.) Tallinn, 1939, 16–17, 33–115; ERA, f 1831, n 1, s 4565, l 15, 19–140.

Tabel 3. Eesti import Lätist aastail 1922–1939, tuhat krooni*

Kaubaaritikkel	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Toidu- ja maitseained	604	630	917	745	197	89	137	35	16	4	29	247	400	624	948	115	2	102
Nahk ja nahkkaup	286	132	131	356	274	252	306	111	29	14	8	18	5	5	8	2	3	13
Seemned ja taimed	0	102	109	66	336	65	338	126	414	549	154	180	128	2	0	0	3	0
Lina ja muud kiudained	0	371	163	307	112	212	288	188	174	81	27	17	4	48	0	0	0	2
Puidutööstustooted	36	81	67	116	122	43	238	52	51	28	23	18	24	24	66	39	33	21
Paberitööstustooted	52	75	78	44	62	65	188	180	179	178	62	92	47	58	142	108	97	32
Tekstiilitööstustooted	328	811	434	856	712	597	483	241	231	175	612	1005	1525	520	200	247	70	32
Metalikaup	481	346	277	375	281	213	461	254	129	52	40	43	49	26	32	27	31	7
Masinad	167	360	173	160	207	281	373	250	158	80	38	48	77	62	213	191	248	126
Keraamikatooted	280	236	168	143	105	126	139	174	65	48	43	25	7	15	40	69	29	40
Keemiatööstustooted	45	99	516	451	471	490	595	819	579	580	362	411	467	407	594	586	633	244
sh kummist jalanõud	0	0	35	64	300	405	471	235	395	458	245	244	282	273	440	389	420	176
Muud	209	205	112	322	238	570	441	521	605	213	100	92	22	51	44	179	14	186
Kokku	2488	3448	3145	3941	3117	3003	3987	2951	2630	2002	1498	2196	2755	1842	2287	1563	1163	805
Osatähtsus Eesti kogu impordis, %	4,5	3,8	3,8	4,1	3,3	3,1	3,0	2,4	2,7	3,2	4,1	5,6	5,0	2,7	2,6	1,4	1,1	0,8

* Väliskaubandus 1921. ja 1922. a. Tallinn, 1923, 27–44; Väliskaubandus 1923. a. (Eesti majandus, vihk I.) Tallinn, 1924, tabelid, 2–3; Väliskaubandus 1924. a. (Eesti majandus, vihk IV.) Tallinn, 1925, tabelid, 6–7, 67, 70; Väliskaubandus 1925. a. (Eesti majandus, vihk VII.) Tallinn, 1926, 22–23, 83, 86; Väliskaubandus 1926. a. (Eesti majandus, vihk VIII.) Tallinn, 1927, 17, 83, 86; Väliskaubandus 1927. a. (Eesti majandus, vihk X.) Tallinn, 1928, 15, 86; Väliskaubandus 1928. a. (Eesti majandus, vihk XI.) Tallinn, 1929, 15, 99; Väliskaubandus 1929. a. (Eesti majandus, vihk XII.) Tallinn, 1930, 20–21, 125; Väliskaubandus 1930. a. (Eesti majandus, vihk XIII.) Tallinn, 1931, 20–21, 121; Väliskaubandus 1931. a. (Eesti majandus, vihk XIV.) Tallinn, 1932, 20–21, 118; Väliskaubandus 1932. a. (Eesti majandus, vihk XV.) Tallinn, 1933, 20–21, 103; Väliskaubandus 1933. a. (Eesti majandus, vihk XVI.) Tallinn, 1934, 22–23, 105; Väliskaubandus 1934. a. (Eesti majandus, vihk XVII.) Tallinn, 1935, 14–15, 98; Väliskaubandus 1935. a. (Eesti majandus, vihk XVIII.) Tallinn, 1936, 14–15, 33–111; Väliskaubandus 1936. a. (Eesti majandus, vihk XIX.) Tallinn, 1937, 10–11, 101; Väliskaubandus 1937. a. (Eesti majandus, vihk XX.) Tallinn, 1938, 10–11, 101; Väliskaubandus 1938. a. (Eesti majandus, vihk XXI.) Tallinn, 1939, 10–11, 101–102; ERA, f 1831, n 1, s 4565, l 15, 19–140.

saavutamist uuesti üles ehitada, sest sõja-aastail olid suurtööstusettevõtted demon-
teeritud ja evakueeritud koos töolistega Venemaa sisekubermangudesse.

Läti turg oli Eesti ekspordikaupade jaoks küllalt olulise tähtsusega: kõigist
väljaveokaupadest müüdi seal 1920. aastail viis kuni kaheksa protsenti. 1922. aastal
oli Läti Eesti ekspordipartnerite seas seitsmendal, 1923. aastal kuuendal ja
1924. aastal kolmandal kohal. Kaks järgmist aastat hoidis Läti enda käes neljan-
dat, 1927. ja 1928. aastal viiendat kohta. Läti osakaal kaupade sisseveos Eestisse
oli väiksem kui ekspordis ning kõikus aastail 1922–1928 kahe ja nelja protsendi
vahel. 1922. ja 1923. aastal oli Läti Eesti impordipartnerite seas viiendal, kahel
järgmisel aastal kuuendal positsioonil. 1926. aasta seitsmendalt kohalt langes ta
1927. aastal kaheksandaks, jäädes sellele kohale püsima järgmiseks neljaks aast-
taks.

Eesti osa Läti väliskaubanduses oli hoopis väiksem. Ajavahemikul 1920–1928
müüsid lätlased Eesti turul alla kahe protsendi oma ekspordikaupadest ja otsid
Eestist 1,5–3,3 protsenti importkaupadest (tab 4). Eesti suhteliselt väikese osa-
kaalu tõttu väliskaubanduse käibes ei teinud lätlased suuremat probleemi kauba-

Tabel 4. Eesti osatähtsus Läti väliskaubanduses aastail 1920–1938, %*

Aasta	Import	Ekspord
1920	2,6	0,4
1921	1,5	1,4
1922	3,3	1,9
1923	2,4	1,4
1924	3,0	1,3
1925	2,6	1,9
1926	2,7	2,1
1927	2,9	1,6
1928	2,3	1,7
1929	2,0	1,5
1930	1,3	1,4
1931	1,2	1,7
1932	1,0	1,5
1933	1,6	1,9
1934	3,3	2,5
1935	1,6	1,7
1936	0,8	1,7
1937	0,6	0,8
1938	0,8	0,6

* Latvijas Banka. Bank of Latvia. Report for 1923. Rīga, 1924, 56–57; Latvijas Banka. Bank of
Latvia. Report for 1925. Rīga, 1926, 63; Latvijas Statistika Gada Grāmata 1933. Rīga, 1934,
165; Latvijas Statistika Gada Grāmata 1939. Rīga, 1939, 174; ERA, f 957, n 4, s 395, l 19.

vahetuse defitsiidist põhjanaabriga. Pealegi oli Läti kogu väliskaubandusbilanss 1920. aastail negatiivne, Läti ostis välisturult tunduvalt rohkem, kui müüs sinna.²⁸

Olukord muutus 1929. aastal alanud ülemaailmse majanduskriisiga. Kriis tõi endaga kaasa tollimüüride kiire kerkimise ja piirangute kehtestamise rahvusvahelises kaubanduses. See viis maailmaturu ahenemisele. Eesti-Läti kaubavahetus vähenes samuti 1929. aastal ja see tendents jätkus järgnevatelgi aastatel, eelkõige Eesti ekspordi tagasimineku tõttu. Eesti peamise ekspordiartikli – tekstiiltoodete – müük Lätis muutus 1931. aastaks peaaegu olematuks (tab 2). Esmajoones põhjustas seda tekstiiltollide tõstmine Lätis. Et säilitada lõunanaabrite turg, laiendas AS Kreenbalt, mille peamised aktsionärid olid Narva Kreenholmi Manufaktuur ning Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabrik, 1929. aastal oma tegevusvälja Lätisse, avades Riias puuvilla ketramise ja kudumise vabriku – Riia manufaktuuri. Läti kohalike tekstiilitöösturitega saavutati kokkulepe tootmismahude jaotamise kohta. Vastavalt värtnate ja kudumistelgede arvule sai 400 töölisega puuvill-lõnga, mitkalit ja bjassi tootev Riia manufaktuur õiguse oma toodanguga katta 30% Läti siseturu riide- ja 10% lõngatarbest.²⁹ Seetõttu vähenes ka vajadus nende artiklite importimiseks Eestist.

Kaubavahetuse languse peatamiseks alustati läbirääkimisi, mis lõppesid Eesti-Läti ajutise majanduslepingu lisakokkuleppe³⁰ (jõustus 22. juulil 1931) allakirjutamisega Tallinnas 3. juunil 1931. Soodustusi saavate Eesti ja Läti kaupade nimekirjas seisid põhiliselt need kaubad, mis täiendasid teineteise turgu. Nii ei olnud vajadust teatud kaupade puhul rivaalitseda. Majandussurutise süvenemine ei sundinud loobuma vastastikuste soodustuste andmisest, kuid impordi tagasihoidmiseks (see oli kriisi ületamise üheks abinõuks nii Eestis kui ka Lätis) piirati soodustatud tingimustel enim sisseveetavate kaupade aastast kogust. Kuna mõlemas riigis toodeti tsementi, kehtestati vastastikku tollivabaks portlandtsemendi sisseveo kontingendiks 35 000 tünni (tünn = 180 kg) aastas. Eesti bensiini sisseveole Lätti piiranguid ei seatud, kuid ainult 2300 tonni aastas võis müüa tollivabalt. Eesti malmradiaatorite tollivabaks aastakontingendiks määrati 80 tonni. Lätlased said võimaluse Eestis müüa 50protsendise tollialandusega kalosse ja botikuid, kuni Eestis kehtiv tolli alammäär (75 senti) ei ületa 1,5 krooni, ja jalgrattaid (2000 tükki), kuni kehtiv tolli alammäär (10 krooni) ei ületa 20 krooni. Läti viljatuulamisemasinaid ja -sorteerijaid võis tollivabalt Eestisse sisse vedada 25 tonni aastas, suhkrut³¹ 1000 tonni.

1931. aasta oktoobris kehtestas Läti valitsus valuutakontrolli, piiras importi lisakontingentide kehtestamisega ning mitmete kaupade tollide tõstmisega (kahe

²⁸ Balabkins, N. W. Latvia's foreign trade in the interwar period (1920–1940). – Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia, 13. Emancipation and Interdependence. The Baltic States as New Entities in the International Economy, 1918–1940. Stockholm, 1994, 101.

²⁹ ERA, f 957, n 4, s 110, l 19.

³⁰ RT 1931, 55, 439.

³¹ Suhkru puhul oli tegu reekspordiga. Läti ostis suhkrut peamiselt NSV Liidust.

aasta jooksul – 1931–1932 – tõstis Läti valitsus kaupade tolle 22 korda³²). Need väliskaubanduse piirangud avaldasid mõju Eesti kauba müügi edasisele langusele Läti turul. Lisakokkulepe ei suutnud seda tendentsi pidurdada ja nii istuti taas läbirääkimiste laua taha, et kaubavahetuse elustamiseks täiendada soodustusi saavate kaupade nimekirja ja suurendada sisseveokontingente.

Riias 14. novembril 1932 allakirjutatud Eesti-Läti ajutise majanduslepingu lisakokkuleppe täiendamise protokolliga³³ lülitati soodustusi saavate Eesti kaupade nimekirja veel sigur, kuivatatud tervisemuda, metalltooted, transpordivahendid, džuuatrie, põrandariided, jalamatid, vaibad ja paelad. Neid võis Eesti Läti ekspordida tollivabalt. Eestis valmistatud pleegitamata tselluloosi võis Lätis müüa tollivabalt 600 tonni aastas. Kummist kalosside ja botikute ekspordimisel Läti tuli maksta tolli 1 Läti latti kilogrammi kohta, spordikingade kilogrammilt arvestati tolli 2 latti. Eesti bensiinile antud tollivaba aastakontingent – 2300 tonni – jäi endiseks. Keskkütteradiaatorite aastakontingenti suurendati 200 tonnini, seega 2,5 korda.

Lisakokkulepe sätestas Läti portselanisolaatorite ja kookoskiududest valmistatud mattide ning põrandariiete tollivaba sisseveo Eestisse ja suurendas Läti põllutöömehhanismide (viljatuulamismehhanismid ja -sorteerijad, kultivaatorid ja mitmesahalised adrad) tollivaba müüki Eestis 80 tonnini aastas.

Lätist Eestisse tollivabalt sisseveetava suhkru kogust ei muudetud, see oli endiselt piiratud 1000 tonniga aastas. Läti kalossidele ja botikutele ning jalgratastele 1931. aasta lisakokkuleppega antud soodustused jäid ka samaks.

Laienes nende kaupade ring, millele anti vastastikku võrdselt soodustusi. Nii-suguste kaubaartiklite hulka kuulusid sigur, puutõrv, pigi, tsinkvalge, hobuse- rauahaagid, reformpõhjaga voodid, sõiduriistade vedrud ja teljed ning portlandtsement. Viimase sisseveokontingenti suurendati vastastikku 6000 netotonnini aastas. Nimetatud kaubad võisid liikuda ühest riigist teise tollivabalt. Vastavalt Balti klauslile ei saanud neid soodustusi nõuda kolmandad riigid. Samal päeval, s.o 14. novembril allkirjastatud kahe salajase noodiga³⁴ anti Eesti tollivaba tselluloosi sisseveo ainuõigus Läti aktsiaseltsile Rigas Papierfabrik ja kohustuti omavahel mitte takistama nimekirjades seisvate kaupade sissevedu.

Pärast 1932. aasta 14. novembri kokkuleppe jõustumist kaubavahetus elavnes ning 1933. ning 1934. aasta lõppesid väliskaubanduse suurenenud käibemahuga. Kaubavahetuse käive kasvas 1934. aastal võrreldes 1932. aastaga üle kahe korra (tab 1). Kaubavahetuse aktiivsemaks pooleks oli Eesti, kes 1933. aastal müüs Läti 0,4 ja 1934. aastal 1,3 mln krooni eest kaupa rohkem, kui sealt ostis. Lisaks majanduse üldise konjunktuuri paranemisele soodustas Eesti ekspordi märkimisväärtset kasvu krooni devalveerimine 1933. aasta juunis. Rahapoliitikas järgis Eesti Suurbritanniat ja Skandinaavia riike, kes olid oma valuutad devalveerinud juba 1931. aastal.

³² Balabkins, N. W. Latvia's foreign trade, 101.

³³ RT 1932, 92, 718.

³⁴ ERA, f 969, n 2, s 249, l 249–250.

Läti hoidis aga endiselt oma latti kulla alusel ning see asetas Läti kaubad võrreldes madala valuutakursiga maade omadega hinnatasemelt ebavõrdsesse olukorda ja takistas ekspordi suurenemist. See omakorda tõi kaasa ka impordi tagasihoidmise. Teisalt pidurdas Eesti-Läti kaubavahetuse arengut kaubavahe- tusest tekkinud vastastikuste maksekohustuste õiendamiseks mõeldud kliiring- süsteemi (sularahata tasaarveldamine) rakendamine 1932. aastal.³⁵ Eesti Panga ja Latviijas Banka vahel sõlmitud kliiringkõkkulepe realiseerus algusest peale suurte raskustega. Vastastikuste protestinootide esitamine oli üsna sagedane nähtus. Kord süüdistas üks, kord teine pool lepingupartnerit kliiringarvetele maksete tege- misega viivitamises ja sel moel kaubavahetuse normaalse arengu takistamises. Kliiringsüsteem eeldas tasakaalustatud kaubavahetust, kuid algusest peale oli kliiringarvete saldo Eesti kasuks. Läti võlg aga järjest kasvas. Sellele aitas kaasa ka valuutakitsikus, mistõttu Läti nõustus teatud kaupu (näiteks riigi monopoli- artiklit lina) müüma vaid väljaspool kliiringut, üksnes Inglise naelsterlingite eest.³⁶

Kujunenud olukorra lahendamiseks kirjutasid Eesti Vabariigi välisminister Julius Seljamaa ja Läti erakorraline saadik Eestis Robert Liepinš Tallinnas 10. aprillil 1935 alla Eesti-Läti kliiringkõkkuleppele³⁷ (jõustus 29. aprillil 1935), seekord riikide, mitte pankade tasandil. Uus kõkkulepe kohustas pooli mitte vii- vitama sissemaksete tegemisega kliiringarvetele. Vastastikuste arvelduste arves- tusaluseks võeti kuldlatt. Kõkkuleppe § 8 nägi ette lepingu automaatse katkemise juhul, kui muutub Läti lati pariteet. Kõkkuleppe kohaselt sai kaubavahetusest tekkinud võlga tasuda ainult väljaveetavate kaupadega.

Kuna Läti võlg jätkuvalt suurenes, otsustati seda tasandada erakorraliste meet- mete abil. 2. novembril 1935 kirjutas Eesti alla Lätist 8000 tonni rukki ostu- lepingule.³⁸ 26. novembril 1935 Riias sõlmitud kõkkuleppega kohustus Eesti Lätist täiendavalt ostma 7000 tonni rukist. Rukkimüügiga ei suutnud Läti oma võlga likvideerida ning seetõttu palus ta oma kaupadele anda ajutiselt erakorralisi tollisoodustusi.³⁹ Eesti majandusministri ja Läti rahaministri 18.–20. novembrini toimunud läbirääkimiste tulemusel allkirjastati 7. detsembril 1935 Tallinnas neli dokumenti.⁴⁰

Esimese dokumendiga, Eesti-Läti ajutise majanduslepingu lisakõkkuleppe täiendamise protokolliga lisaprotokolliga pikendati tollisoodustusi saavate Läti kaupade nimekirja. Nii võis Eestisse sisse vedada aastas 75 tonni tammeparketti 85protsendise tollialandusega, 70 tonni fajansstooteid 60protsendise tollisoodus- tusega jne. Kaupade nimekiri kehtestati 1. jaanuarist 1936 kuni võla kustutami- seni, kuid mitte kauemaks kui 1. jaanuarini 1939.

³⁵ ERA, f 957, n 5, s 780, l 101.

³⁶ Samas, l 30.

³⁷ RT 1935, 39, 373.

³⁸ ERA, f 969, n 3, s 306, l 23.

³⁹ ERA, f 957, n 5, s 780, l 102.

⁴⁰ Vt RT 1935, 108, 892.

Kindlustamaks mõlemale tähtsale vahetuskaubale – Eesti bensiinile ja Läti suhkrule – turustamisvõimalused, nähti ette, et Eesti tasub Lätile suhkru eest ainult bensiini müügist laekuvatest summadest ja Läti omakorda maksab Eestist ostetud bensiini eest suhkru müügist saadud summadest. Lepiti kokku, et 1. jaanuarist 1936 suurendatakse Läti suhkru Eestisse sisseveo aastakontingenti 500 tonni võrra, s.o 1500 tonnini, ja Eesti bensiini Lätisse sisseveo aastakontingenti piiratakse 2300 tonniga. Suhkru sissevedu Eestisse oli tollivaba, Eesti bensiin maksustati sisseveol Lätisse 6 santiimi suuruse tollimaksuga bensiini igalt kilogrammilt. Väljaspool neid aastakontingente kohustus Eesti valitsus erinoodiga lubama kuni 31. jaanuarini 1936 Eestisse tollivabalt sisse vedada 1000 tonni Läti suhkrut ja eksportima kuni 1. aprillini 1936 Lätisse tollivabalt kuni 760 tonni bensiini. Läti valitsus võttis kohustuse selle koguse bensiini Lätisse sisse laskma kitsendusi tegemata.

Ühtlasi kirjutati alla 10. aprillil 1935 sõlmitud kliiringkõkkuleppe täiendusprotokollile⁴¹, mis nõudis kliiringarvete saldeerimist seisuga 1. jaanuar 1936. Lõppprotokolliga kohustusid mõlemad valitsused rakendama vajalikke abinõusid, et Läti kaupade sissevedu Eestisse ei langeks alla 1,5 mln lati aastas. Eesti ametivõimud lubasid Läti suhkru sisseveoloa andmisel arvestada Läti saatkonna soovidega.

Nende aktidega lootis Eesti saavutada Läti võla tasandamist, mis omakorda avanuks tee Eesti ekspordi suurenemisele.

Läti suhkrule antud erisoodustuste tõttu ei suutnud ebasoodsamatesse tingimustesse seatud Eesti bensiini väljavedu väärtuselt tasakaalustada suhkru suurenenud sissevedu Lätist. Võimaldamaks Eesti võla kustutamist, kirjutati 10. veebruaril 1937. aastal Riias alla lisaprotokollile⁴² (täiendas Tallinnas 7. detsembril 1935 allkirjastatud lisaprotokoll), millega Läti soostus bensiini-suhkru saldo õiendamiseks alandama 250 tonnilt bensiinilt tolli 2 santiimi kilogrammi kohta. Nimetatud kogus bensiini tuli Eesti firmadel Lätti eksportida enne 1. juulit 1937.

1930. aastail ei suutnud tollisoodustusi ja sisseveokoguseid fikseerivad kaubanduslikud lisakõkkulepped peatada langustendentsi kahe riigi kaubavahetuses. Ühtlasi oli see märk, et kehtivad lepingud ei toimi ja neid on vaja muuta või asendada uutega. Eesti 1937. aasta märtsi ettepanekule alustada läbirääkimisi lepingute revideerimiseks lätlased ei reageerinud. 13. mail 1937 ütles Eesti ühepoolselt üles kõik tollisoodustusi ja kontingente sisaldavad Eesti-Läti ajutised kõkkulepped: 25. märtsil 1928. aastal sõlmitud Eesti-Läti ajutise majandus-

⁴¹ Seoses Läti lati devalveerimisega 28. septembril 1936 kirjutati 10. veebruaril 1937 Riias alla Eesti-Läti kliiringkõkkuleppe muutmise kõkkulepe (RT 1937, 16, 122). Kliiringarveid hakati pidama senise kuldlati asemel naelsterlingites. Olulise tähtsusega olid vahetatud noodid, millega loetleti kliiringlepe maksvuse katkemisel õiendamata jäänud saldod ja määrati nende ümberarvestamine naelsterlingitesse kursiga 15,58 kuldlatti = 1 naelsterling. 17. mail 1938 vahetati noodid (ERA, f 957, n 5, s 1168, l 1, 2), mis laiendasid 10. aprillil 1935. aastal sõlmitud kliiringkõkkulepet võla arvel.

⁴² RT 1937, 16, 122.

lepingu lisakokkuleppe 3. juunist 1931 ja selle juurde kuuluvad 14. novembril 1932 sõlmitud täiendusprotokoll, 7. detsembril 1935 sõlmitud lisaprotokoll ja 10. veebruaril 1937 sõlmitud lisaprotokoll, sest need ei suutnud tagada kaubavahetuse elavnemist, rääkimata selle normaalsest arengust.⁴³ Kuna nimetatud kokkulepped pidid kaotama kehtivuse 13. mail 1938, loodeti aasta jooksul sõlmida kaubandusleping, mis paneks kahe maa kaubavahetusele senisest tugevama aluse.

Eesti algatusel 10.–16. juulini 1937 Riias peetud läbirääkimised jooksid aga ummikusse. Komistuskiviks kujunes Eesti bensiin, mis pärast Eesti tekstiiltoodete väljatõrjumist Läti turult oli muutunud peamiseks Eesti ekspordiartikliks.

Eesti soovis saada suuremaid tollialandusi bensiinile ja oli valmis andma oma-poolseid soodustusi Läti kaupadele. Läti aga ei nõustunud Eestile vastu tulema. Õli lisas tulle 1937. aasta 2. septembril sõlmitud Eesti-Soome kaubandus- ja laevanduslepingu lisakokkulepe, millega Eesti laiendas Soomele Balti klausli alusel seni vaid Lätile ja Leedule reserveeritud soodustusi. Eestlaste silmis oli Balti klausel muutunud tähtsusetuks, sest see polnud suutnud tagada normaalset kaubavahetust Läti ja Leeduga. Lätlased nägid selles sammus oma kaupade diskrimineerimist ja Eesti ebakorrektselt käitumist liidupartneri suhtes.⁴⁴

Lootuses, et Lätiga suudetakse siiski kokkuleppele jõuda, teatas Eesti Vabariigi Välisministeerium 12. mail 1938 aasta tagasi ülesöeldud Eesti-Läti lepete (välja arvatud tollisoodustused Läti suhkru sisseveoks Eestisse ja Eesti bensiini ekspordiks Läti) kehtivuse pikendamisest 1. juulini 1938.⁴⁵ Juunis pikendati Eesti-Läti lepete kehtivust 1. oktoobrini 1938.⁴⁶

Püsites jäigalt seisukohal, et Eesti-Soome kokkuleppe tagajärjel on Läti kaubad sattunud Eesti turul ebasoodsamasse olukorda kui Soome kaubad, nõustus Läti Eestiga läbirääkimisi alustama kaubanduskokkuleppe sõlmimiseks vaid juhul, kui Eesti soostub Soome klausli väljajätmisega 1928. aastal sõlmitud Eesti-Läti ajutise majanduskokkuleppe lõpp-protokollist, teiste sõnadega nõustub laiendama Soomele antud erisoodustusi enamsoodustuse põhjal ka Lätile.⁴⁷ Selline nõudmine oli aga vastuolus Eesti-Soome kaubanduslepingu XVIII artikliga. Ka mitmed teised Läti esitatud tingimused ei olnud Eestile vastuvõetavad.

Läti järeleandmatuse tõttu loobus Eesti 1938. aasta sügisel ülesöeldud kokkulepete kehtivuse tähtaja edasisest pikendamisest.

Alates 1. oktoobrist 1938 toimus Eesti-Läti kaubavahetus 5. veebruaril 1927 sõlmitud tolliuniooni teostamise lepingu ja 25. märtsil 1928 sõlmitud ajutise majanduslepingu alusel, kaubavahetusest tekkinud maksete õiendamine põhines 10. aprillil 1935 sõlmitud kliiringkokkuleppel ja selle täiendustel. Nii jäi pärast

⁴³ RT 1937, 42, 379.

⁴⁴ ERA, f 957, n 14, s 607, l 34. 17. veebruaril 1934 sõlmisid Eesti ja Läti poliitiliseks koostööks liidu korraldamise lepingu.

⁴⁵ RT II: Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega 1938, 1, 4.

⁴⁶ RT II: Eesti Vabariigi lepingud välisriikidega 1938, 2, 13.

⁴⁷ ERA, f 957, n 14, s 607, l 32.

eelistustollide ja sooduskontingentide tühistamist kahe riigi kaubavahetuse aluseks üldine enamsoodustuse põhimõte. Selline kemplemine ei mõjunud hästi kahe maa kaubavahetusele, mis näitas pidevat langustendentsi, ega ka poliitilisele koostööle.

Majandusliku koostöö nimel andis Eesti Lätile lubaduse taastada Balti klausel juhul, kui peaks tekkima vajadus uuendada Eesti-Soome kaubandus- ja laevanduslepingut teise lisakokkuleppega, Läti omakorda loobus sidumast Balti klausli restitutsiooni nõuet ajutise kokkuleppe sõlmimisega.⁴⁸ See avas tee läbirääkimistele. Tõsi küll, Tallinnas 13. detsembril 1938 alanud läbirääkimised ajutise kaubanduskokkuleppe sõlmimiseks kulgesid raskelt ja kestsid vaheaegadega ligi pool aastat. 29. mail 1939. aastal vahetatud nootidega⁴⁹ fikseeriti vastastikku kauba sisseveokogused ajavahemikuks 1. aprill kuni 31. detsember 1939. Kokkulepe oli mõeldud eelkõige kaubavahetuse stabiliseerimiseks. Vastavalt kokkuleppele kohustus Eesti valitsus lubama nimetatud ajavahemikul Lätist takistusteta sisse vedada kalosse ja botikuid 50 tonni, kummisaapaid 10 tonni, jalgrattaid 2000 tükki ning teisi kaupu 90 000 Eesti krooni väärtuses. Läti valitsus kohustus omakorda lubama Eestist importida masinarihmasid 4, malm- ja terasplekist radiaatoreid 200, paadimootoreid 10, põllutöömashinaid 20 ja põlevkivisaadusi 1750 tonni. Külmutusmasinate ja nende osade sisseveo limiidiks seati 100 000 latti. Samas suures summas oli lubatud sisse vedada veel mitmesuguseid kaupu, nagu filterpaber, voolikud, kristall jne.

1939. aasta väliskaubanduse statistika näitas kahe maa kaubavahetuse jätkuvat vähenemist. Seda mõjutas ka 1939. aasta sügisel alanud Teine maailmasõda. Kaubavahetuse langus ja raskused tööstuse varustamisel tooraine- ja kütusega sõja ning Läänemere blokaadi tõttu andsid põhjust lülitada Tallinnas 7. ja 8. detsembril 1939 toimunud Balti riikide välisministrite X konverentsi päevakorda teiste kõrvale majandusküsimused. Konverents pidas vajalikuks vahetada vastastikku informatsiooni majandusliku olukorra kohta ning tegutseda koos majanduse vallas tekkivate probleemide lahendamiseks, samuti garanteerida vastastikune abi strateegiliste toormaterjalide ja tarbekaupadega varustamisel.⁵⁰ Need kaubarühmad domineerisidki Eesti-Läti kaubavahetuses 1940. aasta esimesel poolaastal. Et sõjaolukorras oli kaubavahetus paljude riikidega takistatud, tõusis Läti osakaal Eesti väliskaubanduses nii ekspordi- kui ka impordituruna. 1940. aasta jaanuarist juunini eksportis Eesti 4,2% (2,5 mln krooni väärtuses) oma kaupadest Lähti ja ostis Lätist kaupa 0,9 mln krooni eest ehk 1,8% importkaupadest.⁵¹ Eesti välja-veokaupadest moodustasid 98% toorained ja poolfabrikaadid, põhiliselt põlevkivi ja põlevkivisaadused.⁵² Samal ajal olid Lätist imporditud kaupade struktuuris esikohal 52,2% osatähtsusega valmiskaubad (pabertooted ja trükitööd, keemia-

⁴⁸ ERA, f 957, n 14, s 607, l 43.

⁴⁹ Vt ERA, f 957, n 5, s 1177, l 1–3.

⁵⁰ Latvian Economic Review, 1940, 1, 32.

⁵¹ ERA, f 1831, n 1, s 4523, l 17.

⁵² ERA, f R-10, n 1, s 324, l 5.

tooted, keraamika, töödeldud nahad ja nahkkaup). Toidu- ja maitseainete rühma (peamiselt tera- ja jahvatatud vili) osakaal oli 40,5%. Toorainete ja pooltoodete rühmas, mis moodustas 7,2% impordist, domineerisid seemned ja taimed.⁵³

TOLLIUNIOONI AKTUAALSUS KAOB

1930. aastail oli kahe riigi majandussuhetes pearõhk asetatud kaubavahetuse elavdamisele ja tolliuniooni moodustamine kaotas oma aktuaalsuse. Mõlema riigi mõned majanduspoliitilised sammud pigem pidurdasid kui tõukasid tagant kavandatud tolliliidu loomist. Üks neist oli kaksiktariifide kehtestamine 1928. aasta aprillis Lätis ja mõned kuud hiljem Eestis. See andis tugeva tagasilöögi tollide ühtlustamisele ja lükkas edasi tolliuniooni moodustamise. Tunnistust sellest, et tollide ühtlustamiseks tehtud töö polnud päris tühja jooksnud, andis ühtse kaubanonemklatuuri kasutuselevõtmine mõlemas riigis 1. jaanuarist 1929.

1920. aastate lõpul haarasid initsiatiivi Balti riikide majandusliku koostöö tugevdamiseks kolme Balti riigi äriühingute esindajad. Innustatuna Rahvasteliidu 1927. aastal organiseeritud ülemaailmse majanduskonverentsi otsustest püüdsid nad anda oma panuse pikaajalistele kaubanduslepingutele tuginevate kaubandussuhete stabiilse süsteemi kujundamiseks Balti regioonis, diskrimineerivate takistuste kõrvaldamiseks kaubanduse teelt ja tollide alandamiseks.

Peamiseks koostöövormiks kujunes Eesti Kaubandus-Tööstuskoja esimehe Joakim Puhki algatatud Balti riikide majanduskonverents, kus vaeti aktuaalseid majandusprobleeme, otsiti teid nende lahendamiseks ja Balti riikide majanduslikuks lähenemiseks. 1928. aasta aprillis Riias toimunud Balti riikide esimesel majanduskonverentsil rõhutati vajadust kooskõlastada majanduse arengusuundi ja koordineerida väliskaubandust, esmajärjekorras aga sõlmida omavahelised kaubanduslepingud.⁵⁴ Pidevaks informatsiooni vahetamiseks majanduse, seadusloome, hindade, toodangu ja poliitilise arengu kohta ning koostöö koordineerimiseks moodustati Eesti, Läti ja Leedu majandusorganisatsioonide esindajatest alaline büroo. 1929. aasta 7. ja 8. detsembril Tallinnas peetud Balti riikide teisel majanduskonverentsil nentis J. Puhk oma avakõnes, et Eesti-Läti tolliuniooni loomine ja tollide ühtlustamine pole sammugi edasi liikunud, ning pidas selle põhjuseks asjaolu, et Eesti-Läti tolliuniooni ja majandusliku koostöö küsimuste lahendamiseks tegelevad elukutselised poliitikud, kelle jaoks majandus on võõras ala.⁵⁵ Ta seadis konverentsi ette ülesande välja töötada majanduse arengu kindlad sihtjooned ja abinõud, kuidas mõjutada valitsusi ja seadusandlikke kogusid neid ellu viima.⁵⁶ Kolm peamist eeldust Eesti, Läti ja Leedu majanduslikuks lähenemiseks

⁵³ ERA, f R-10, n 1, s 290, l 6.

⁵⁴ Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1928, 9, 194.

⁵⁵ Puhk, J. Balti riikide majanduslikud probleemid. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1929, 24, 555–556.

⁵⁶ Samas, 556.

ja koostööks oli Puhki arvates kooskõlastatud tolli- ja sotsiaalpoliitika ning ettevõtlusega seotud maksupoliitika.⁵⁷

Konverentsi sõnavõttudest jäi kõlama, et üks peamisi takistusi Balti riikide kaubavahetuses on suured erinevused Eesti, Läti ja Leedu kehtivates tollitariifides ning seetõttu tuleks esmalt ühtlustada tollitariifid.⁵⁸

1930. aasta 16. ja 17. juulil Kaunasest peetud Balti riikide kolmanda majanduskonverentsi tähelepanu keskmes oli võimaluste otsimine majandusliku koostöö elustamiseks majanduskriisi tingimustes. Konverents võttis muu hulgas vastu resolutsiooni tollirahu ja Balti klausli küsimuses. Balti klausel tunnistati esmajärgulise tähtsusega aktiks ja tehti rahvusdelegatsioonidele ülesandeks esineda oma valitsuse ees konkreetsete ettepanekutega Balti klausli seadmiseks surnud punktist uuele alusele.⁵⁹ Konverents pidas tolliküsimust endiselt komistuskiviks Eesti-Läti majandusuniooni loomisel. Eesti delegatsiooni liige R. Berendsen rõhutas vajadust saavutada stabiilsus Balti riikide majandussuhetes, eelkõige tollipoliitikas, viidates tollimäärade sagedasele ja ootamatule tõstmisele nii Lätis kui ka Eestis.⁶⁰ Lätlaste esindaja D. Muschke seadis oma kõnes majandusringkondade ette kohustuse selgitada avalikkusele tolliuniooni tähtsust majandusliku õitsengu saavutamiseks.⁶¹ Läti delegatsiooni arvates oli veel enne tolliuniooni moodustamist vaja Balti riikides kasutusele võtta ühine rahasüsteem, kõrvaldada kõik kunstlikud takistused Läti, Leedu ja Eesti kaubavahetuse teelt, ühtlustada tollipoliitika ja majandusalased õigusaktid. Alles pärast neid samme oleks tagatud tolliuniooni õnnestumine.⁶²

Baltimaade neljandal majanduskonverentsil 8. ja 9. septembril 1933 Riias tõdeti järjekordselt, et tolliuniooni asjas on endiselt seisak. 1932. aastal lätlaste väljakäidud kriisiuniooni (kaotada Eesti-Läti vaheline tollipiir) ideest kaugemale ei jõutud, sest ei suudetud kokku leppida tollitulude jaotamises. Eesti arvates tulnuks tollitulude jaotamise aluseks võtta elanike arv riigis. Lätlased pakkusid aga registreerimise printsiipi, mis seisnes registri pidamises kolmandate riikide kaupade liikumise kohta üle Eesti-Läti formaalse tollipiiri. Register oli vajalik tollitulude tasaarvelduseks. Tollitulud pidid kuuluma sellele riigile, kelle piirides kaup konsumeeriti (tarbiti).⁶³ Et mõlemad pooled jäid oma seisukohtade juurde, ei nihkunud asjad sammugi edasi.

⁵⁷ Puhk, J. Balti riikide majanduslikud probleemid, 557.

⁵⁸ Teine Balti riikide majanduskonverents. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1929, 24, 564.

⁵⁹ III Balti riikide konverentsil vastu võetud resolutsioone. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1930, 14, 343.

⁶⁰ Berendsen, R. Millises suunas peaks arenema Balti riikide tollipoliitika. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1930, 14, 335.

⁶¹ Muschke, D. Kolme Balti riigi majanduslikud vahekorrad. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1930, 16, 383–384.

⁶² Samas, 385.

⁶³ ERA, f 969, n 1, s 198, l 185–187.

Majanduskonverentsil osalejad olid seisukohal, et majanduslik koostöö ja tolliunioon Balti riikide vahel on möödapääsmatu ja seetõttu tuleb kolme Balti riigi majandusringkondadel korraldada ühisaktsioon valitsustele surve avaldamiseks. Kõigilt kolmelt valitsuselt oodati aktiivsemat tegutsemist Eesti, Läti ja Leedu majanduslikuks lähendamiseks ja tolliuniooni loomiseks ning majandusnimeste ettepanekute arvestamist. Konverents otsustas luua pariteetsetel alustel Balti riikide valitsuste ja majandusringkondade esindajaist komisjoni ülesandega ette valmistada tolliuniooni moodustamine.⁶⁴

Konverentsi otsuseid realiseerida ei jõutud, sest neljas jäi Balti riikide viimaseks majanduskonverentsiks. Edaspidi arutati kolme riigi majandusliku koostöö küsimusi 1934. aastal välispoliitika kooskõlastamiseks ellu kutsutud Balti riikide välisministrite konverentsil.

6.–8. maini 1935 Kaunasel toimunud välisministrite teisel konverentsil otsustati pöörduda Eesti, Läti ja Leedu valitsuse poole ettepanekuga kutsuda kokku erikonverents, kes töötaks välja abinõud kolme riigi järjest suureneva majandusliku eraldumise peatamiseks ja majandusliku koostöö tugevdamiseks ning arutaks suurema majandusliku üksuse loomist ja sellega seotud probleeme. Esmajoones peeti vajalikuks kooskõlastada tööstus- ja põllumajandustootmiskavad ning rahanduspoliitika.⁶⁵ Otsus jäi aastaks ainult paberile.

1936. aasta mai algul peetud välisministrite neljas konverents rõhutas veel kord vajadust korraldada majanduskonverents, selle ettevalmistamiseks aga kokku kutsuda kolme maa majandusekspertide nõupidamine.

Läti võttis enda kanda nõupidamise päevakorra ja vastuvõtmiseks kavandatud dokumentide projektide koostamise. Läti saadiku poolt 23. mail 1936 Eestile tutvumiseks esitatud programmi olid lülitatud järgmised arutelu teemad: multilateraalse majanduslepingu sõlmimine, Balti riikide eksportööride koostöö välis-turgudel (kaubandusesindused välismaal, näitused jne), Balti riikide diplomaatide ja konsulaaresinduste kaubanduslik koostöö, koostöö kergesti riknevate kaupade transportimiseks ja kaupade turustamiseks väljaspool Euroopat, vahendite otsimine vastastikuse kaubaliiklemise arendamiseks ja transiidi korraldamiseks, Balti riikide tööstuse arengukava kooskõlastamine, panganduspoliitika ühtlustamine ja üleminek ühisvaluutale, majandusliku koostöö alalise Balti büroo loomine ja mitmed teised küsimused. Lisatud otsuse projektis kinnitati, et Balti riikide majandusliku koostöö lõppeesmärk on konsolideeritud majandusruum, mille kujundamine toimub järk-järgult Balti riikide majanduspoliitika ühtsetesse rööbastesse suunamise kaudu.⁶⁶

Tutvunud lätlaste koostatud dokumentidega, leidis välisminister Karl Selter, et Eesti-Läti-Leedu majandusekspertide nõupidamise tööprogramm on liiga üld-sõnaline ja ei sisalda konkreetseid ettepanekuid arutusele tulevate teemade kohta. Tema arvates vajab kava rohkem lahtikirjutamist, et majandusekspertidel oleks

⁶⁴ Balti riikide majanduskonverents. – Kaubandus-Tööstuskoja Teataja, 1933, 19, 312–313.

⁶⁵ ERA, f 957, n 4, s 235, l 169.

⁶⁶ Samas, l 26–28.

võimalik üksikute küsimuste puhul seisukohta võtta.⁶⁷ Välisministeeriumi väliskaubanduse osakonna direktor rõhutas oma arvamuses lätlaste pakutud päevakorra kohta kolme Balti riigi majanduskoostöö vajalikkust, kuid taunis üleminekut multilateraalsete lepingute sõlmimisele, mille puhul Balti riigid esineksid ühiselt lepinguosalisena. Selle asemel tegi ta ettepaneku arutada tollitariifide ühtlustamist, mis annaks võimaluse Eestil, Lätil ja Leedul kokku leppida teistele välisriikidele antavate ühesuguste soodustuste kohta. Samuti pidas ta otstarbekaks luua organ kolme riigi majandushuvide kooskõlastamiseks, et vältida hinnataset allasuruvat omavahelist konkurentsi välisturgudel. Ühiste kaubandusesinduste loomiseks välismaal ei näinud ta vajadust, küll aga koos esinemiseks rahvusvahelistel näitustel ja messidel, tutvustamaks Balti riikide majandussaavutusi. Ta toetas ühise laevaliini loomist kolme riigi kaupade eksportimiseks väljapoole Euroopat ja loobumist vahendajatest. Samuti pidas ta soovitavaks lõpetada omavaheline võistlus NSV Liidu transiitkaupade pärast. Ta pooldas ühisvaluuta (šillingi) käibelevõtmist, et hõlbustada nii omavahelist kaubavahetust kui ka kaubavahetust Suurbritanniaga, kõigi kolme riigi peamise ekspordimaaga.⁶⁸

Majandusministeerium hindas Läti koostatud kava liiga üldsõnaliseks.⁶⁹

Kuigi Leedu kiitis lätlaste koostatud tööprogrammi heaks, jäid eestlased endiselt oma arvamuse juurde ja soovitasid programmiga veel tööd teha. 26. novembril 1936 edastati Läti ja Leedu Välisministeeriumile Eesti ametlik seisukoht, milles öeldi, et Balti riikide majanduskonverents ilma vajaliku ettevalmistuseta ei saa anda positiivseid tulemusi ja seetõttu oleks otstarbekam see edasi lükata (konverents oli algselt planeeritud 1936. aastasse).⁷⁰ Ebatäpne on Edgar Andersoni 1988. aastal avaldatud artiklis esitatud väide⁷¹, et Eesti teatas Lätile ja Leedule, et ta pole enam huvitatud kolme riigi majanduskonverentsi kokkukutsumisest.

Eesti oli huvitatud üleminekust kaubavahetuse tasakaalustatud põhimõttelt nn vabakaubandusele kõigi kolme Balti riigi vahel, kõigist kliiringlepingutest loobumisest ning üleminekust vabadele deviisidele omavahelises kaubavahetuses. Loomulikult tuli arvestada ka kujunenud rahvusvahelise majanduskeskkonnaga. Just Balti riikide majanduskonverents pidi näitama, kas kolme Balti riigi tõhusaks majanduskoostööks on eeldused olemas, ja seetõttu vajas üritus ka head ettevalmistust.

Eesti, Läti ja Leedu majandusekspertide nõupidamise ja majanduskonverentsi korraldamine vajus tasapisi unustuse hõlma. Aktuaalsuse kaotas ka tolliliidu moodustamine.

1930. aastate teisel poolel pingestunud rahvusvahelises olukorras varjutas tihedamat majanduslikku koostööd poliitiline koostöö, mille tugevdamisele olid suunatud kõik jõupingutused.

⁶⁷ ERA, f 957, n 4, s 235, l 30.

⁶⁸ Samas, l 171–174.

⁶⁹ Samas, l 33.

⁷⁰ Samas, l 37.

⁷¹ Vt Anderson, E. The Baltic Entente 1914–1940 – its strength and weakness. – Acta Universitatis Stockholmiensis, 1988, 3, 86.

KOKKUVÕTE

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Eesti ja Läti majandussuhted, sealhulgas kaubandussuhted ei saavutanud kahe maailmasõja vahelisel perioodil loodetud arengut. Peamist põhjust tuleb ilmselt otsida majandusstruktuuri sarnasusest. Nii Eesti kui ka Läti juhtivaks majandusharuks oli põllumajandus, mis pakkus vähe võimalusi omavaheliseks kaubavahetuseks. Põhiliste ekspordiartiklite – peekoni, munade, või ja metsamaterjali – puhul võisteldi omavahel Suurbritannia ja Saksa-maa turul. Kahe riigi kaubavahetuse aluse moodustasid tööstuskaubad ja tooraine, Läti ekspordis oli märkimisväärne osa reekspordil. Kuid ka tööstuskaupade vahetamisel tekkis probleeme, sest mõlemal maal tegutseti küllalt suures ulatuses ühesugustel tootmisaladel ning see ahendas ekspordivõimalusi. Kahe riigi kaubavahetus oli üsna ühekülgne: mõlema väljaveos domineerisid kaks-kolm kaubaartiklit.

Eesti ja Läti tööstustest olid vaid üksikud lääneturgude vallutamisel edukad, seetõttu oli mõlemas riigis siseturg tööstustoodangu müügil tähtis. Eesti ja Läti tollipoliitika kujundamisel peeti seda ka silmas, eriti 1930. aastail, kui maailmaturg ahenes märkimisväärselt tollide tõstmise, impordikoguse piiramise ja teiste kitsenduste tõttu.

Kahe maa kaubavahetus arenes 1920. aastail tõusvas joones. Kõrgaastais kahe maailmasõja vahel kujunesid 1925. ja 1928. aasta. Ülemaailmse majanduskriisi puhkemisest algas Eesti-Läti kaubakäibemahtude vähenemine. Kokkulepped vastastikuteks tollisoodustusteks ei suutnud kahe maa kaubavahetusele 1930. aastail elu sisse puhuda. 1939. aastal moodustas Eesti-Läti väliskaubanduskäive vaid 18% 1928. aasta tasemest.

1930. aastail mängis kaubavahetuses rolli mõlema maa rahapoliitika. See, et Läti hoidis 1936. aastani oma valuutat kulla alusel, vähendas tema ostujõudu ja konkurentsivõimet võrreldes madalvaluuta maadega.

Loomulikult mõjutas kahe riigi kaubavahetust 1930. aastail pärast majanduskriisi maad võtnud isevarustamise suund, valuutakontrolli kehtestamine ning vastastikuste kaubavahetuse arvete õiendamine kliiringkakkulepete alusel, mis nõudis rangelt tasakaalustatud kaubavahetust.

1920. ja 1930. aastail müüs Eesti Lätti rohkem kaupu, kui sealt ostis, ja seetõttu oli ka kaubandusbilanss Lätiga positiivne, välja arvatud 1930.–1931., 1936. ja 1937. aasta. Läti osatähtsus Eesti väliskaubanduses oli oluliselt suurem kui Eesti osakaal Läti väliskaubanduses.

Progressiivne oli kaheldamatult 1920. aastate alguse idee moodustada Eesti-Läti tolliliit ja tugevdada kahe maa majanduslikku integratsiooni. Tolliliidus nähti võimalust avardada mõlema riigi väikest turumahtu, mis ei oleks soodustanud mitte ainult kohaliku tööstuse ja kaubanduse arengut, vaid tekitanud ka väliskapitalis suuremat huvi sellesse piirkonda investeerimise vastu. 1920. aastail, kui maailmamajandus, sealhulgas ka Eesti ja Läti majandus, sammus tõusu suunas, tegeldi aktiivselt tolliliidu küsimusega. Peamiseks komistuskiviks said omavaheline

konkurentis ja tollitulude jaotamine. 1930. aastail, kui rahvusvahelise olukorra halvenemise tõttu kerkisid esiplaanile julgeolekuprobleemid, kaotas tolliliidu loomine aktuaalsuse ja andis teed Balti riikide poliitilise koostöö tugevdamisele. Alahinnata ei tohiks ka tolliliidu moodustamist pärssiva tegurina mõlema noore rahvusriigi soovi saavutada majanduslik iseseisvus ja ajada oma asja ise.

ESTONIAN-LATVIAN ECONOMIC COOPERATION, 1920-1940

Maie PIHLAMÄGI

After Estonia and Latvia gained independence, exchange of commodities started. However, it was only in 1923 that the first official economic agreement was signed. Economic relations, including trade relations, between Estonia and Latvia did not achieve the expected level. The main reason could be found in the similarities of the economic structures of both countries. In Estonia and Latvia, the most important branch of economy was agriculture, which offered few possibilities for mutual exchange. Estonia and Latvia were strong competitors on main agricultural export articles – butter, bacon, eggs and timber – in the markets of Great Britain and Germany, where they sold over 60% of their exports. Industrial products and raw materials made the base for mutual commodity exchange. The share of re-export was significant in Latvia's export. Problems occurred also in the trade of industrial products, because the industrial production was in a large part the same in both countries. This limited the export area and made trade between the two countries one-sided, with only two or three articles dominating in exchange.

The home market was important for Estonian and Latvian industries, because only some industries succeeded in marketing in western markets. The custom policy supported the home market, especially in the 1930s, when the world market was very much limited because of high custom tariffs as well as non-tariff restrictions.

In the 1920s the volume of Estonian-Latvian trade grew steadily. With the onset of the world economic depression at the end of 1929, the Estonian-Latvian trade turnover started to decline. Trade agreements with mutual tariff preferences failed to encourage exchange. In 1939 the Estonian-Latvian trade turnover was only 18% of that in 1928.

In the 1930s the influence of financial policy on trade was noteworthy. In 1931 Great Britain, Scandinavian countries and Finland gave up the gold standard. Estonia followed suit in 1933. Latvia was among the countries that remained on gold standard and retained the old exchange rate until 1936. Latvian exports remained "high priced", which weakened its ability to compete in foreign markets. The trend of self-sufficiency, introduction of government control on foreign

exchange transactions and import quotas for merchandise had an influence on the falling trade volume.

In the 1920s and 1930s Estonia's exports to Latvia exceeded imports from Latvia, and Estonia's trade balance with Latvia was positive except in 1930, 1931, 1936 and 1937. The share of Latvia in Estonia's total trade volume was higher than the share of Estonia in Latvia's total trade volume.

The idea to establish an Estonian-Latvian custom union with close economic relations between two neighbouring countries was undoubtedly progressive. It was expected that the custom union would make the internal market larger, encourage the development of Latvian and Estonian industries and commerce and make the area more attractive for foreign investments. The authorities of Estonia and Latvia were actively dealing with preparatory work on the custom union in the 1920s, when the world economy was growing. The main obstacles, never overcome, were disagreement on divisions of customs revenue and mutual competition in the markets. In the 1930s, when security became the main concern, the creation of the custom union lost its attractiveness, instead political co-operation of the Baltic States became high on the agenda.